

О НЕКИМ МАТЕРИЈАЛНИМ ГРЕШКАМА У ШКОЛСКИМ ГРАМАТИКАМА*

1. Вјероватно је мало лингвиста који су се било када позабавили проучавањем, или бар ишчитавањем садржаја било које школске граматике српског језика, како оне намијењене ученицима основне, тако и оне намијењене ученицима средње школе. Радзлози су вјероватно објашњиви, а могу се кретати од небављења нормативистиком па до било ког другог мање или више убједљивог објашњења. Но било како било ми одавно у школским граматикама различитих аутора имамо не само различита тумачења истих језичких појава, него и недопустиво грубе материјалне грешке. О проблемима у овој области први је почео писати Милош Ковачевић¹ реагујући на грешке у уџбеницима Милије и Мирјане Николић, Добриле Летић и Милана Шилића, те Момира Секулића и Милије Николића. Ковачевић темељито анализира грешке из свих граматичких области од фонетике до синтаксе.

Ми ћемо у овом раду указати само на неке најкарактеристичније проблеме уочене у школским уџбеницима² који су најчешће били употребљавани у школској пракси у задњих шездесет година на простору српског језика очекујући да ће се коначно појавити детаљна расправа на ову тему.

* Рад је објављен у Зборнику радова „125 година високог образовања у Босни и Херцеговини“, Филозофски факултет Источно Сарајево, 2007. г.

¹ За јединствене али добре уџбенике српског језика, Знамен 1-2, Петриња 1995.; (Ни)какви су нам уџбеници српског језика, Просвјетни рад, бр. 9-10, Подгорица, 1.6.1995.; Уџбеници нам нису добри, Дневник, Нови Сад, 12.1.1996. и у књизи У ОДБРАНУ ЈЕЗИКА СРПСКОГА - И ДАЉЕ, Требник, Београд 1999.

²И. Мамузић, Граматбика српског језика за гимназију, Београд 1950.; Радомир Алексић, Милија Станић, Граматика српскохрватског језика за 7. разред осмогодишње школе, Београд 1955.; Радомир Алексић, Милија Станић, Граматика српскохрватског језика за 8. разред осмогодишње школе, Београд 1956.; Радомир Алексић, Милија Станић, Граматика српскохрватског језика за гимназије и учитељске школе, Београд 1961; Михаило Стевановић, Грааматика српскохрватског језика за гимназије, Цетиње 1966; Јован Вуковић, Граматика српскохрватског језика за 7. разред основне школе, Сарајево 1958.; Јован Вуковић, Граааматика српскохрватског језика за 8. разред основне школе, Сарајево 1958.; Миливоје Миновић, Наш језик за 5. разред основне школе, Сарајево 1958; Миливоје Миновић, Наш језик за 6. разред основне школе, Сарајево 1958.; Ј. Вуковић, М. Миновић, Граматика за 7. разред основне школе, Сарајево 1966; Ј. Вуковић, М. Миновић, Граматика за 8. разред основне школе; М. Миновић, М. Ајановић, Наш језик за 8. разред основне школе; М. Миновић, М. Ајановић, Српскохрватски, хрватскосрпски језик, Сарајево 1971.; Ј. Кашић, Ј.Јерковић, Српскохрватски језик А, Нови Сад 1983.; Милош Ковачевић, С. Стефановић, Наш језик за 7. разред основне школе, Сарајево 1989.; Милош Ковачевић, С. Стефановић, Наш језик за 8. разред основне школе, Сарајево 1990.; Ј.Баотић, М.Окука, М. Ковачевић, Ч.Ребић, Наш језик за 1. разред средњег усмјереног образовања, Сарајево 1989; Ј.Баотић, М.Окука, М. Ковачевић, Ч.Ребић, Наш језик за 2. разред средњег усмјереног образовања, Сарајево 1990; М. Ковачевић, Ј.Баотић, М.Окука, Ч.Ребић, Наш језик за 3. разред средњег усмјереног образовања, Сарајево 1991; Ј.Баотић, М.Окука, М. Ковачевић, Ч.Ребић, Наш језик за 4. разред средњег усмјереног образовања, Сарајево 1991; Милија Николић, Моћ говора (граматика за 5. разред основне школе)Београд 1978.; Милија Николић, Мирјана Николић, Српски језик и култура изражавања за 5. разред основне школе, Београд 1996.; Радоје Симић, Наш језик и ми 1, Београд 1980.; Радоје Симић, Наш језик и ми, Београд 1981; Добрила Летић, Милан Шилић, Српскохрватски језик за 7. разред, Београд 1996.; Добрила Летић, Милан Шилић, Српскохрватски језик за 8. разред, Београд 1995.; Љ.Николић, Ж.Станојчић, Д. Кликовац, Језик и Језичка култура 1 и 2, Београд 1995. Ж. Станојчић, Љ. Поповић, Граматика српскохрватског језика, Београд 1992.; Милош Ковачевић, Бранко Савић, Српскохрватски језик и култура изражавања за 6. разред, Српско Сарајево 2003.; Милош Ковачевић, Бранко Савић, Српскохрватски језик и култура изражавања за 7. разред, Српско Сарајево 2003.; Милош Ковачевић, Бранко Савић, Српскохрватски језик и култура изражавања за 8. разред, Српско Сарајево 2003.; Милош Ковачевић, Бранко Савић, Српскохрватски језик и култура изражавања за 9. разред, Српско Сарајево 2003.; (Из објективних разлога нису посматрани уџбеници из којих се учи загребачка варијанта српског језика.)

2. Да би стекли колико толико реалну слику у вези с назначеним проблемима укратко ћемо се осврнути на неке од најзначајнијих уџбеника из којих смо учили граматику указујући на уочене материјалне грешке.

Најстарији уџбеник који смо прегледали је Мамузићева Граматика српског језика за гимназију из 1950. године, која ни по чему за то вријеме није необична, осим што је једина која у свом наслову има одредницу за језик **српски** од 1945. до 1995. године. Ова граматика се по свему судећи ослања на међуратну граматику за учитељске школе А. Белића. Њу у Србији након укидања Реалне гимназије и реформе образовног система убрзо замјењују граматике српскохрватског језика за седми и осми разред осмогодишње школе Радомира Алексића и Милије Станића, а нешто касније се појављује и средњошколска граматика истих аутора.

Ако занемаримо стару лингвистичку школу којој ови аутори припадају може се са сигурношћу констатовати да су ово били понајбољи уџбеници из којих се граматика српског језика учила у Србији у двадесетом вијеку. Све касније граматике за основну школу у Србији су биле не само слабије у методичком и методолошком смислу, него и препуне материјалних грешака.³

У средњошколској настави Алексић, Станићеву Граматику замјењује 1966. године Граматика српскохрватског језика Михаила Стевановића (популарна плава граматика) која је била први појавни облик нешто касније објављене велике универзитетске граматике истога аутора. Стевановићевој граматици се нема шта битније приговорити, осим ако се гледано из савремене перспективе, аљ по логици накнадне памети, неби говорило о извјесним недореченостима и понеком старомодном тумачењу (нпр. у творби ријечи).

У Босни и Херцеговини се скоро у исто вријеме када и Алексић, Станићеве граматике у Србији, појављују изванредни уџбеници Јована Вуковића за седми и осми разред основне школе, и свакако нешто мање добри, али методички врло коректни Миновићеви уџбеници за пети и шести разред.

Вуковићеви уџбеници су примјер добрих уџбеника. У њима је одлично обрађена и синтакса реченице, и синтакса глагола, и синтакса падежа. Они су и данас радо виђен, али и риједак приручник у библиотеци сваког наставника. Једина грешка у овим уџбеницима је класификација објекатских реченица на три врсте (Праве објекатске, упитно објекатске и изричне). Ову дилему је разријешио М. Ковачевић.

Ове уџбенике средином шездесетих година замјењују коауторски уџбеници (Вуковић, Миновић) који су знатно слабији од поменутих, а њих почетком осамдесетих замјењују врло блиједи Ајановић, Миновићеви уџбеници и за основну и за средњу школу.

У свим овим уџбеницима су врло дискутабилне и класификације реченица, и творба ријечи.

Ове уџбенике у БиХ пред сами грађаански рат замјењују и у основној и у средњој школи врло модерни и практични уџбеници чији су аутори млади сарајевски универзитетски професори окупљени око Милоша Ковачевића. Ово су први уџбеници који врло једноставно тумаче област која је први и једини пут била уведена у средњошколске програме, а то је синтакса везаног текста.

Занимљиво је да је и творба ријечи, и морфологија, и синтакса, и функционална стилистика овдје објашњена без иједне материјалне грешке. Права је штета што ови уџбеници, поготово они за средњу школу, нису материју захватили још мало шире од програмских захтјева, нарочито кад је ријеч о синтакси падежа.

3. Континуитет развоја граматичке литературе је и у Србији врло брзо напредовао, чак брже него у БиХ. Почетком осамдесетих година двадесетог вијека појављују се врло модерни уџбеници Радоја Симића Наш језик и ми 1 и 2 који изазивају снажну љубомору и завист код дијела лингвиста. Ту љубомору и отворени сукоб продубљује и рукопис Симићеве књиге Српскохрватски правопис, па се напречац

³ Види текстове из фус ноте 1.

средином осамдесетих из штампе појављује једнотомна Грааматика српскохрватског језика за средње школе чији су аутори Живојин Станојчић и Љубомир Поповић. То је сигурно најлошија граматика икада написана на српском језику, свакако осим оне Никчевићеве. У њој је мало шта систематичног и тачног, а скоро све конфузно и у најмању руку врло дискутабилно, па чак и грубо погрешно. Творба ријечи је углавном погрешно истумачена, реченица и исказ поистовијеђени, море таабела умјесто поједностављења компликује материју и тако редом.

А ево и неколике илустрације за напријед наведене тврдње. Прво само један навод о творби ријечи.

„Погрешно утврђивање границе између основе и наставка условило је погрешну идентификацију суфикса. Именице *белило*, *црнило* аутори интерпретирају као изведенице на *-ло* од придјевске основе (стр. 143.). Стварно су ове двије именице мотивисане глаголима – изведене су од презентске основе (*бел – им*, *црн – им*) помоћу суфикса *-ило* као творбеног форманта. У именицама *румрнило*, *бледило*, *беснило*, *лудило* аутори исто тако погрешно издвајају суфикс *-ло* и погрешно одређују основу:Л оне су тобоже >добијене према изведеним глаголима *руменети*, *бледети*, *беснети*, *лудети*, од њихове презентске основе (*румени – м*, одбацивањем личног наставка *-м* и додавањем суфикса *-ло*: *руменило* =стање када је неко румен)<(стр.145.) У облику *руменим* презентска основа је *румен-*, а наставак за прво лице једине *-им*, али изведене ријечи нису настале од глаголске него од придјевске основе (од основе придјева *румен*, *блед*, *бесан*,*луд*), и нису настале помоћу суфикса *-ло* него помоћу суфикса *-ило*“⁴

Иначе када се о творби ријечи говори у скоро свим граматикама, осим у предратним сарајевским (Ковачевић и др.) се из неразумљивих разлога префиксалне изведенице сврставају у сложенице.

Други примјер се односи на синтаксу и невјероватно погрешно одређење **граматичког субјекта** на страни 268. гдје стоји да је у реченици *Јасну боли глава* облик Јасну логички субјекат. Не знам шта би онда у реченици био номинативни облик *глава* по тумачењу Љубе Поповића. То је до сада увијек био граматички субјекат, јер облик у номинативу нужно и обавезно преузима функцију граматичког субјекта. Дакле ГЛАВА БОЛИ, а облик ЈАСНУ, то је бар јасно је акузативни објекат.

Сада је вјероватно јасно одакле и у основношколским уџбеницима у Београду примјер **Баку боле ноге** са истоветном грешком.

О овим грешкама у наведеној граматичкој смо говорили и на Конгресу савеза славистичких друштава у Будви 1998. године, уз ове грешке наводећи и друге попут сврставања рестриктора **само и једино** у везнике и сл.

А посебна прича су уџбеници **ЈЕЗИК И ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА 1 и 2**, који су написали Љиљана Николић, Живојин Станојчић и Душка Кликовац. О овим уџбеницима смо детаљније писали 1998.године.⁵ Овдје доносимо само неколика става из наведеног приказа.

На страни 32. стоји да су Срби старословенски језик примили с хришћанством, а јасно је да то није тачно, јер је старословенски језик први писани језик Јужних Словена чија је база уствари старосрпски наародни говор.

Нетачна је и констатација да је у основи српског књижевног језика и шумадијсковојвођански говор, а зна се да су то само и искључиво источнохерцеговачки говори. То што и шумадијсковојвођански говори као четвороакцентски коренспондирају са српским књижевним језиком је друго питање, а ово је очигледно пројекат кроатоцентричне филологије која на тај начин избацује херцеговачке говоре из српског језика. Ови филолози су нешто касније

⁴ Радмило Маројевић, Творба ријечи у српском језику у науци и настави, Прилози настави српског језика и књижевности, бр. 1-2, Бањалука 2001. (Исти текст и у књизи Српски језик данас)

⁵ Раде Р. Лаловић, Произвољност система или систем произвољности, Просвјетни рад, Подгорица, 9. јун 1998.

покушали у својим приручницима базу српског језика свести на тзв. београдски узус и вјероватно једноакцентски систем.

Да је ова тврдња тачна говоре и редови у овим приручницима који сасвим накарадно тумаче илирски покрет.

4. А какво је стање у уџбеницима у Републици Српској?

Знајући да су у употреби у основним и средњим школама у Републици Српској у поратном периоду били београдски уџбеници, јер других тада нисмо ни имали, а имајући у виду да је новоформиран Завод за уџбенике и наставна средства РС под притиском међународне заједнице расписао конкурс за израду уџбеника за основне и средње школе, а забринути да се на конкурс не појаве уџбеници Милије Николића, Добриле Летић и Милана Шилића са описаним материјалним грешкама у текстовима Милоша Ковачевића, након низа озбиљних разговора формиран је тим за израду уџбеника у Републици Српској у саставу Милош Ковачевић, Бранко Савић, Драго Радовановић и Раде Р. Лаловић.

Граматички дио је сачинио Милош Ковачевић, **културу изражавања** је написао Бранко Савић, а **Биљежнице уз ове уџбенике** и **Тестове знања** су сачинили Драго Радовановић и Раде Р. Лаловић.

О квалитету тих уџбеника ми из разумљивих разлога овдје нећемо говорити, али ћемо говорити о проблемима у настави граматике у средњим стручним и техничким школама.

Недавно је у Републици Српској написан нови наставни програм за све предмете у средњим стручним и техничким школама, а за гимназије се ево пише. Тај програм је организован по наставним областима, односно по МОДУЛИМА. Сваки модул траје 34 часа. И ни по јада што је настава језика сведена на само два, односно три модула зависно од врсте школе и степена сложености занимања које се изучава, него су програм писали наставници који немају изграђено критичко мишљење и који мисле да „све знају“ па су програм СКАРАБУЦИЛИ према СТАНОЈЧИЋ – ПОПОВИЋЕВОЈ **ГРАМАТИЦИ** правећи још горе грешке у намјери да материју бајаги поједноставе.

Један од тих модула је и фамозна ТВОРБА РИЈЕЧИ, односно Г Р А Ћ Е Њ Е како тамо пише. Текст тог модула смо доставили професору Ковачевићу и он се благо речено „згрануо“ када је видио какве су све тамо небулозе написане. И да мука буде још већа, дјеца те небулозе већ ове године уче у редовној настави.

Тамо се не зна ни шта је творбена основа, ни творбени наставак, ни граматичка основа, ни граматички наставак, ни шта је морфема, ни које врсте морфема постоје, ни које врсте творбе ријечи постоје, дакле, ништа нема везе једно с другим.

Али тако се даље не може и не смије радити. Због тога нам је неопходна ваљана граматика за гимназије и средње стручне и техничке школе у којој нема материјалних грешака ни у граматичком дијелу, ни у дијелу који се односи на историју савременог српског језика. Овдје мислимо на тврдње шта је заиста основа српског језика.

. За њено појављивање или непојављивање сте одговорни и ви са катедри за српски језик, поготово што се наставници не смију наслањати ни на нову велику књигу *Ивана Клајна Творба речи у српском језику 1. и 2. део*, јер је професор Радмило Маројевић и у њој нашао море грешака које је описао на преко 200 страница текста у часопису СРПСКИ ЈЕЗИК.